

فقه ۳

کرایش تفسیر و علوم قرآن

درس تمهیدیه فی الفقه الاستدلالی

درس ۲۵

کتاب ارث

استاد: حجت الاسلام والمسلمین ترابی

آموزشیار: آقای باقریان

مقدمه

خداوند متعال در قرآن مجید سهام برخی از بازماندگان میت را مشخص نموده است که به آنها «فروض ارث» اطلاق می‌شود و ورثه‌ای را که سهام آنها در قرآن مشخص شده «فرض بر» می‌گویند.

در درس پیش، برخی از فروض ارث و فرض برها را مورد بررسی قرار دادیم، در این درس، به ادامه بررسی فروض ارث و فرض برها پرداخته و ادله احکام هر یک را ارائه خواهیم نمود.

متن عربی

٤- و اما الثلثان فهو لاثنتين :

أ- البنيتين فصاعدا اذا لم يكن معهن ابن مساو.

ب- الاختين فصاعدا للأبوين او للأب فقط مع عدم الاخ.

٥- و اما الثلث فهو لاثنتين :

أ- الام مع عدم الولد للميت و ان نزل و عدم الاخوة على تفصيل يذكر في باب الحجب.

ب- الاخ و الاخت من الام مع التعدد.

٦- و اما السدس فهو لثلاثة :

أ- لكل واحد من الابوين مع فرض وجود الولد للميت و ان نزل.

ب- الام مع وجود الاخوة للأبوين او للأب على تفصيل يذكر في باب الحجب.

ج- الاخ الواحد من الام او الاخت الواحدة منها.

و المستند في ذلك :

١- اما ان الارث يكون بالفرض تارة و بالقرابة اخرى

فباعتبار ان الوارث اما ان يفرض له سهم محدد مذكور في القرآن الكريم او لا يكون له ذلك بل يرث من باب قاعدة «وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ» و الاول ارث بالفرض و الثاني ارث بالقرابة.

٢- و اما ان الفروض محصورة في الستة المتقدمة

فيتضح ذلك من خلال مراجعة كتاب الله العزيز كما سنشير الى ذلك.

٣- و اما ان النصف للأصناف الثلاثة المتقدمة

فلقوله تعالى: «وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ»

«يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنْ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ»

«وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ».

و تقييد البنت بما اذا كانت واحدة باعتبار ان فرض الاكثر الثلثان.

و تقييد الاخت بكونها للأبوين او للأب لما سيأتي من ان الاخت من الام فقط ترث الثلث مع التعدد و السدس مع

وحدتها.

و التقييد بما اذا لم يكن معها اخ باعتبار انه مع وجوده يكون الارث بالقرابة.

٤- و اما تعميم ولد الزوجة - الذي عدمه شرط في ارث الزوج للنصف - للنازل

فهو للتمسك باطلاق كلمة الولد في قوله تعالى: إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ.

۵- و اما ان الربع لمن تقدم فلقوله تعالى: «فَإِنْ كَانَ لَهَنَّ وَلَدٌ فَلَكُمْ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَنَّ... وَ لَهَنَّ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ»

و تعميم الولد للنازل هو للتمسك بالاطلاق كما تقدم.

و اما ان الربع يقسم بالتساوى على الزوجات مع تعددهن فلان ذلك لازم اثبات الربع لهن، اذ ثبوته لخصوص واحدة بلا مرجح، و ثبوته للجميع مع التفاضل ترجيح بلا مرجح فيتعين ثبوته للجميع بنحو التساوى. و تؤيد ذلك رواية العبدى فلاحظ.

بقیه فروض ارث

فرض دو ثلث ترکه

فرض دو تا از ورثه، دو سوم ترکه است:

۱. دو دختر و بیشتر در صورت نبودن اولاد ذکور.

در صورتی که دو یا چند دختر جزو وارثان میّت باشند و میّت، اولاد ذکور بلاواسطه نداشته باشد، به مجموع دخترهای میّت، دو سوم از ترکه به عنوان فرض به ارث می رسد که آن را میان خود بالسویه تقسیم می کنند.^۱ وجود پدر یا مادر میّت تأثیری در حکم یاد شده ندارد.

وجود اولاد ذکور با واسطه (به عبارت دیگر، نوادگان میت) در حکم مزبو تأثیری ندارد؛ زیرا طبق قاعده فقهی «الاقرب یمنع الابدع»، اولاد بلاواسطه میّت، مانع از ارث بردن اولاد باواسطه هستند.

مثال اول: اگر تنها بازماندگان میّت سه دختر باشند و میت اولاد ذکور، پدر، مادر و همسر نداشته باشد و یا محجوب از ارث باشند، دختران میت دو سوم از ترکه را به عنوان فرض به ارث می برند (که میان آنها به طور مساوی تقسیم می شود) و یک سوم باقیمانده از ماترک میت را نیز بالقربه به ارث خواهند برد.

بنابراین در مثال مزبور، هر یک از دختران میت یک سوم از ماترک او را به ارث خواهند برد.

مثال دوم: اگر بازماندگان میّت سه دختر و پدر و مادر باشند، و اولاد ذکور نداشته باشد، دختران میت دو سوم از

ماترک را بالفرض ارث می برند که میان آنها به طور مساوی تقسیم می شود و پدر و مادر میت نیز هر کدام یک

ششم از ماترک را به ارث خواهند برد.

۲. دو خواهر و بیشتر ابوینی یا ابی با نبودن برادر.

^۱. دختر و دخترها از جمله افرادی هستند که گاهی به فرض و گاهی به قرابت ارث می برند. پدر، خواهر و خواهرهای ابی یا ابوینی و کلاله امی نیز گاهی به فرض و گاهی به قرابت ارث می برند.

در صورتی که میت وارثی از طبقه ی اول نداشته باشد و از طبقه ی دوم نیز دارای دو یا چند خواهر ابوینی یا ابی بوده و فاقد برادر ابوینی یا ابی باشد، به مجموع خواهران ابی یا ابوینی او دو سوم از ترکه به عنوان فرض به ارث می رسد.

اینکه همسر یا جد یا جده ی میت نیز جزو بازماندگان او باشند یا نباشند، در حکم مزبور تأثیری ندارد.

مثال: اگر بازماندگان میت سه خواهر ابوینی و یک همسر باشند، خواهران میت دو سوم و همسر میت نیز یک چهارم از ماترک وی را بالفرض به ارث می برد.

بنابراین در مثال یاد شده، اگر ماترک میت دوازده میلیون باشد، سه میلیون (معادل یک چهارم از ماترک) به همسر میت پرداخت می شود و هشت میلیون (معادل دو سوم از ماترک) به خواهران میت پرداخت می شود که میان خود به طور تساوی تقسیم می کنند. و خواهران میت، یک میلیون باقیمانده از ماترک را نیز بالقرا به ارث خواهند برد.^۱

فرض ثلث ترکه

فرض دو وارث، ثلث ترکه است:

۱. مادر متوفی در صورتی که میت، فرزند و برادر و خواهر نداشته باشد.

وجود پدر میت و یا فقدان آن، در حکم یاد شده تأثیری ندارد.

فرزند میت به عنوان وارث وی، حاجب مادر است و مانع از این می شود که او فرض یک سوم از ترکه را به ارث ببرد. بنابراین اگر فرزند میت جزو بازماندگان وی باشد، مادر میت تنها یک ششم (سدس) ترکه را ارث خواهد برد. فرزندان با واسطه (به عبارت دیگر، نوادگان میت) نیز حاجب مادر محسوب می شوند.

هر چند که با وجود مادر، خواهران و برادران میت که در طبقه ی بعدی هستند از ارث محرومند لکن برادران و خواهران میت، حاجب نقصانی ارث مادر هستند و مانع از این می شوند که یک سوم (ثلث) ترکه به وی تعلق

^۱. عول و تعصیب که در این حکم تأثیر به سزایی دارد، در درس های آینده توضیح داده خواهد شد.

بگیرد؛ بنابراین با وجود برادران و خواهران، یک ششم (سدس) ترکه به مادر میت تعلق می‌گیرد^۱ و باقیمانده آن به پدر تعلق می‌گیرد.

۲. کلاله امی در صورتی که بیش از یکی باشد.^۲

در صورتی که میت، وارثی از طبقه ی اول نداشته باشد و وارثان وی در طبقه ی دوّم، کلاله امی^۳ متعدد باشد^۴، به کلاله امی متعدد (بیش از یک نفر) یک سوم از ترکه تعلق می‌گیرد.

سهمی که کلاله امی متعدد به ارث می‌برند، به صورت مساوی میان آنها تقسیم می‌شود؛ به عبارت دیگر، سهم برادران امی برابر با سهم خواهران امی است.

فرض سدس ترکه

فرض سه وارث، یک ششم ترکه است:

۱. پدر در صورتی که میت دارای فرزند باشد.

نوادگان میت نیز فرزندان او به شمار می‌آیند.

۲. مادر.

سهم مادر در دو صورت، سدس (یک ششم) ترکه است:

الف: میت دارای فرزند باشد.

^۱ . بند (ب) ماده ۸۹۲ قانون مدنی ایران، برادران و خواهران میت را در صورتی حاجب ارث مادر می‌داند که شرایط زیر مه یا باشد:

اولاً: لااقل دو برادر یا یک برادر با دو خواهر یا چهار خواهر باشند.

ثانیاً: پدر آنها زنده باشد.

ثالثاً: از ارث محروم نباشند مگر به سبب قتل.

رابعاً: ابوینی یا ابی تنها باشند.

^۲ . سهم کلاله امی واحد، یک ششم از ترکه است.

^۳ . مراد از «کلاله امی» آن دسته از برادران و خواهران میت هستند که تنها در «مادر» با وی مشترکند.

هم چنان که به آن دسته از برادران و خواهران میت که تنها در «پدر» با وی مشترک هستند، «کلاله ابی» و به آن دسته از برادران و خواهران میت که هم در «مادر» و هم در «پدر» با وی مشترک هستند، «کلاله ابوینی» اطلاق می‌شود.

^۴ . لازم به ذکر است که کلاله امی متعدد، در هر صورت یک سوم از ماترک را ارث خواهند برد و وجود کلاله ابی یا ابوینی، مانع از ارث بردن آنها نخواهد بود.

نوادگان میت نیز فرزندان او به شمار می‌آیند و با وجود آنها سهم مادر از ترکه، یک ششم است.

ب: میت از طبقه‌ی اول وارثی نداشته باشد ولی در طبقه‌ی دوم دارای خواهران یا برادران ابوینی یا ابی باشند.

۳. کلاله امی واحد.

در صورتی که میت از طبقه‌ی اول وارثی نداشته باشد و در طبقه‌ی دوم نیز دارای یک کلاله امی (خواهر یا برادری

که تنها در مادر با میت مشترک است) باشد، فریضه‌ی او از ماترک میت، یک ششم خواهد بود.

با توجه به مطالب ذکر شده، چند مثال را مرور می‌نماییم:

اگر وراثت میت، چهار پسر و یک دختر باشند، ترکه بالقربه بین آنها تقسیم می‌شود؛ به این صورت که ترکه‌ی او به

۹ سهم تقسیم شده و دختر یک سهم از ۹ قسمت را بالقربه به ارث می‌برد و هر یک از پسرها، دو سهم از ترکه را

بالقربه مالک خواهند شد.

اگر وراثت میت، یک دختر و یک زوجه باشد، یک هشتم از ترکه‌ی میت به زوجه ارث می‌رسد و دختر میت نیز

نیمی از ترکه را به عنوان فرض به ارث می‌برد و مابقی آن را به دلیل اینکه میت وارث دیگری ندارد، به عنوان ردّ

(بالقربه) مالک می‌گردد.

در صورتی که میت فرزندی نداشته باشد و ماترک او معادل شش میلیون ریال باشد و وارثان او پدر، مادر و

شوهرش باشند، نیمی از ماترک او (سه میلیون ریال) به شوهر ارث می‌رسد و اگر میت دارای برادر یا خواهر ابی یا

ابوینی نباشد، یک سوم از ماترک (دو میلیون ریال) نیز به مادر او ارث می‌رسد و باقیمانده (یک میلیون ریال) نیز به

پدر او ارث خواهد رسید.

تطبیق

۴- و اما التلثان فهو لاثنین:

دو ثلث سهم دو گروه است:

أ- البنّین فصاعدا اذا لم یکن معهن ابن مساو.

دو دختر و بیشتر در صورتی که در کنار آنان فرزند پسری که هم رتبه آنان باشد برای میت نباشد.^۱

ب- الاختین فصاعدا للأبوين أو للأب فقط مع عدم الاخ.

دو خواهر میت در صورتی که کسی از طبقه اول نباشد و آنان ابوینی یا ابی باشند و برادری از این سنخ در کنار آنان نباشد.^۲

۵- و اما الثلث فهو لاثنین:

ثلث سهم دو دسته است:

أ- الام مع عدم الولد للمیت و ان نزل و عدم الاخوة علی تفصیل یذكر فی باب الحجب.

مادر در صورتی که حاجب نداشته باشد و حاجب او فرزندان بی واسطه یا باواسطه میت و دو برادر یا چهار خواهر یا یک برادر و دو خواهر ابوینی یا ابی است که در بحث حجب نقصان به آن می پردازیم.

ب- الاخ و الاخت من الام مع التعدد.

در صورتی که ارث به طبقه دوم برسد و کلاله امی متعدد باشد سهم آنان ثلث است (که بین آنان به صورت تساوی تقسیم می شود فرقی نمی کند که همه مؤنث باشند یا مذکر یا مخلوط).

۶- و ام السدس فهو لثلاثة:

سدس سهم سه گروه است:

أ- لكل واحد من الابوين مع فرض وجود الولد للمیت و ان نزل.

سهم پدر و مادر با وجود فرزند برای میت خواه بی واسطه باشد یا با واسطه.

ب- الام مع وجود الاخوة للأبوين أو للأب علی تفصیل یذكر فی باب الحجب.

سهم مادر میت در صورتی که همراه با پدر میت باشد و حاجبی از برادران ابوینی یا ابی داشته باشد که تفصیل آن در حجب نقصان خواهد آمد.

ج- الاخ الواحد من الام أو الاخت الواحدة منها.

کلاله امی واحد خواه یک برادر امی باشد یا یک خواهر امی برای میت.

^۱ . در غیر این صورت، ارث آنان از راه قرابت و خویشاوندی مردان دو برابر زنان خواهد بود. آری وجود پسری که نوه میت باشد مضر نیست، زیرا با وجود فردی در رتبه مقدم نوبت به رتبه مؤخر نمی رسد.

^۲ . وجود برادر امی برای میت مضر نیست زیرا سهم آنان مشخص است.

برخی از فروض ارث

دو سوم	الف) دو دختر و بیشتر در صورت نبودن اولاد ذکور.
	ب) دو خواهر و بیشتر ابوینی یا ابی تنها با نبودن برادر.
یک سوم	الف) مادر متوفی در صورتی که میت، فرزند و برادر و خواهر نداشته باشد.
	ب) کلاله امی در صورتی که بیش از یکی باشد.
یک ششم	الف) پدر در صورتی که میت دارای فرزند باشد.
	ب) مادر در صورتی که میت دارای فرزند باشد.
	ج) کلاله امی.

Sco۱ ⇨ ۱۲:۱۳

ادله احکام ذکر شده

۱. به فرض یا قرابت بودن ارث

اینکه برخی از وراثت بالفرض و برخی دیگر بالقرباه ارث می‌برند بدین جهت است که سهم الارث برخی از وراثت در قرآن معین شده که به آنها «فروض ارث» اطلاق می‌شود و سهم الارث وراثت دیگر معین نشده بلکه به سبب آیه «اولوا الارحام بعضهم اولی ببعضهم فی کتاب الله»^۱ تنها اشاره‌ای اجمالی به آن شده است. وراثتی که تحت عموم آیه مزبور قرار می‌گیرند و سهم الارث آنها در قرآن معین نشده است، بالقرباه (خویشاوندی) ارث می‌برند.^۲

۲. انحصار فرض‌ها در شش فرض

با مراجعه با آیات قرآن در می‌یابیم که در قرآن، تنها شش فرض برای ارث مشخص شده است که عبارتند از : «نصف»، «یک سوم»، «دو سوم»، «یک چهارم»، «یک هشتم» و «یک ششم».

۱. الانفال: ۷۵، الاحزاب: ۶.

۲. ماده ۸۹۳ قانون مدنی: وراثت بعضی به فرض، بعضی به قرابت، و بعضی گاه به فرض و گاهی به قرابت ارث می‌برند.
ماده ۸۹۴: صاحبان فرض اشخاصی هستند که سهم آنها از ترکه معین است و صاحبان قرابت کسانی هستند که سهم آنها معین نیست.

تطبيق

و المستند في ذلك:

دلیل مطالب پیش گفته

۱- اما ان الارث يكون بالفرض تارة و بالقرابة اخرى فباعتبار ان الوارث اما ان يفرض له سهم محدد مذكور في القرآن الكريم

دلیل این که ارث یا به صورت فرض است یا قرابت این است که یا در قرآن سهم خاصی برای وارث معین شده او لا يكون له ذلك بل يرث من باب قاعدة و أولوا الأرحام بعضهم أولى ببعض في كتاب الله^۱.
یا اینگونه نیست و از راه قرابت که در آیه «خویشان برخی بر برخی دیگر در کتاب خدا اولویت دارند» به آن اشاره شده است.

و الاول ارث بالفرض و الثاني ارث بالقرابة.

ارث بری گروه اول از راه فرض و معین کردن خدا و ارث گروه دوم از راه خویشاوندی وارث با میت می باشد.

۲- و اما ان الفروض محصورة في الستة المتقدمة فيتضح ذلك من خلال مراجعة كتاب الله العزيز كما سنشير الى ذلك. انحصار فرضها در شش فرض با مراجعه به قرآن روشن می شود که در آینده به تفصیل بیان می کنیم.

۳. دلیل نصف بودن فریضه سه گروه

نصف بودن فریضه ی برخی از وراثت، به دلیل آیاتی از قرآن است که در ذیل خواهد آمد:

طبق آیه ی «وَإِنْ كَانَتْ^۲ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ»^۳ اگر میت اولاد ذکور نداشته باشد و دختر میت، فرزند منحصر باشد، نیمی از ترکه را به عنوان فریضه به ارث خواهد برد.

در صورتی که میت اولاد ذکور نداشته باشد و دارای بیش از یک دختر باشد، دختران وی، دو سوم ترکه را به عنوان فریضه به ارث خواهند برد.

طبق آیه ی «يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنْ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ»^۴
اگر میت در طبقه ی اول وارثی نداشته باشد، و برادر نیز نداشته باشد و وارث او خواهر ابویی یا ابی باشد، نیمی از ترکه را به عنوان فریضه به ارث خواهد برد.

۱. الانفال: ۷۵، الاحزاب: ۶.

۲. ضمیر «کانت» به «بنت» بازمی گردد.

۳. النساء: ۱۱.

۴. تنوین بر سر اسم نکره «اخت»، نشانگو وحدت آن است؛ لذا مراد از «اخت» در آیه مزبور، خواهر واحد است.

۵. النساء: ۱۷۶.

اگر میت، علاوه بر خواهر، دارای برادر نیز باشد، آیه مزبور شامل آن نمی شود زیرا در آن صورت، تحت عموم آیهی «اولوا الارحام بعضهم اولی ببعضهم فی کتاب الله»^۱ قرار می گیرد و ترکه بالتفاضل (لذاکرمثل حظ الانثیین) میان آنها تقسیم می شود.

آیه مزبور اشاره ای به «ابی» یا «ابوینی» بودن خواهر ندارد ولی با توجه به اینکه سهم خواهر «امی» در آیه دیگری تعیین شده است در می یابیم که آیه مورد بحث، تنها خواهر «ابوینی» و یا «ابی» را شامل می شود. سهام کلاله امی در آیه دیگری از قرآن مشخص شده است که طبق آن در صورت واحد بودن، یک ششم و در صورت متعدد بودن یک سوم از ترکه را به ارث خواهند برد و وجود کلاله ابی یا ابوینی یا عدم آنها در این حکم تأثیری ندارد.

طبق آیهی «وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ»^۲ شوهر، در صورت نبودن اولاد برای همسر متوفایش - اگر چه از شوهر دیگر باشد - نیمی از ترکه را به عنوان فریضه به ارث خواهد برد.

تطبیق

۳- و اما ان النصف للأصناف الثلاثة المتقدمة فلقوله تعالى: «وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ»^۳

نصف سهم سه گروه است به دلایل آیاتی که به آن اشاره می شود:

اگر برای میت یک دختر باشد سهم او نصف است.

«سَيَقُولُ نَكَ قَالَ اللَّهُ يُوَفِّيكُمْ فِي الْكُلَالَةِ إِنْ أَمْرُهُ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ»^۴

از تو در باره سهم الارث کلاله (خواهر و برادر میت) می پرسند؛ اگر مردی از دنیا رفت و برای او فرزندی نبود و دارای خواهری باشد پس برای او نصف ترکه میت است.

وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ.

برای شما مردان نصف ترکه ای است که زنانان از خود بجا می گذارند، به شرط این که آنان فرزندی نداشته باشند. و تقييد البنث بما اذا كانت واحدة باعتبار ان فرض الاكثر الثلثان.

در آیه اول که دختر را به قید واحده مقید کرده است به سبب این که اگر بیشتر از یک دختر باشد فرض و سهم آنان دو ثلث است.

و تقييد الاخث بكونها للأبوين أو للأب لما سيأتى من ان الاخث من الام فقط ترث الثلث مع التعدد و السدس مع وحدتها.

۱. الانفال: ۷۵، الاحزاب: ۶.

۲. النساء: ۱۲.

۳. النساء: ۱۱.

۴. النساء: ۱۷۶.

۵. النساء: ۱۲.

در آیه دوم خواهر را از کلاله ابوینی یا ابی بر شمردیم زیرا در مباحث آینده خواهد آمد که کلاله امی در صورت تعدد ثلث و در صورت وحدت سلس می‌برد.

و التقیید بما اذا لم یکن معها اخ باعتبار انه مع وجوده یكون الارث بالقرابة.

مقید کردن اخت به عدم وجود برادری در این رتبه برای او بدین سبب است که با وجود برادر هم رتبه ، ارث به صورت قرابت خواهد بود نه فرض یعنی برادر دو برابر خواهر می‌برد.

Scor⇒۱۹:۵۵

ادله برخی دیگر از احکام ارث

۴. تعمیم ولد زوجه به اولاد با واسطه

از اطلاق «ولد» در آیه شریفه «وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ»^۱ چنین برداشت می‌شود که وجود اولاد با واسطه نیز برای میت، مانع از این می‌شود که شوهر، نیمی از ترکه را به عنوان فریضه به ارث ببرد. بنابراین «اولاد» در این آیه شریفه، شامل «اولاد با واسطه» و «اولاد بی واسطه» می‌شود.

۵. ربع بودن سهم زوج و زوجه

طبق آیه شریفه «فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمْ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَنَّ... وَ لَهُنَّ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ»^۲ در صورتی که میت فرزندی داشته باشد، شوهر او ربع ترکه را به عنوان فرض به ارث می‌برد و نیز در صورتی که میت فرزندی نداشته باشد، زوجه‌ی او ربع ترکه را به عنوان فرض به ارث خواهد برد. همان گونه که پیش‌تر گفته شد، نوادگان نیز فرزندی محسوب می‌شوند و حاجب نقصانی در فرض مزبور به شمار می‌آیند؛ بنابراین اگر میت دارای نواده باشد، سهم شوهر او ربع ترکه بالفرض است و از فرض نصف ترکه محروم می‌شود؛ و اگر میت دارای فرزندی باشد، زوجه‌ی او از فرض ربع ترکه محروم می‌شود و سهم وی یک هشتم ترکه بالفرض است.

۶. مساوی بودن سهم زوجات در صورت متعدد بودن

در صورتی که میت چند زوجه داشته باشد، سهم آنها (چه یک هشتم ترکه باشد و چه یک چهارم ترکه) میان آنها به صورت تساوی تقسیم می‌شود.

علت حکم یاد شده، عدم ترجیح هر یک از آنها بر دیگر زوجات است؛ به عبارت دیگر، هیچ یک از زوجات بر دیگر زوجات ترجیح ندارد و نفی توان ارث مختص به زوجات میت را بهیچ‌یک از آنها اختصاص داد؛ چه آنکه اختصاص تمام سهم زوجات بهیچ‌یک از آنها و ترجیح یکی بر دیگر زوجات، ترجیح بلا مرجح، و باطل است.

۱. النساء: ۱۲.

۲. النساء: ۱۲.

اختصاص سهم بیشتر ب یکی از زوجات نسبت به سهم زوجات دیگر نیز ترجیح بلا مرجح است؛ بنابراین با توجه به معین شدن سهم تمام زوجات در قرآن، سهم یاد شده میان آنها به صورت مساوی تقسیم می شود و روایت عبدی^۱ از امام علی (ع) نیز حکم مزبور را تأیید می نماید.

تطبیق

۴- و اما تعمیم ولد الزوجة - الذی عدمه شرط فی ارث الزوج للنصف - للنازل فهو للتمسک باطلاق کلمة الولد فی قوله تعالى: **إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ**.

تعمیم ولد زوجه به نوه و... برای این که شوهر از همسرش فرض نصف را به ارث ببرد به سبب این است که به اطلاق واژه ولد در آیه شریفه تمسک می شود که فرمود: اگر برای زنان فرزندی نبود.^۲

۵- و اما ان الربع لمن تقدم فلقوله تعالى: **فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمْ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكْنَ؛ وَلَهُنَّ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ**^۳

به دلیل دو آیه زیر سهم زوج و زوجه در برخی از صورت ها ربع است: اگر برای زنان شما فرزندی باشد برای شما ربع ترکه آنان است؛ برای همسران شما در صورتی که شما فرزندی نداشته باشید ربع ترکه است.

و تعمیم الولد للنازل هو للتمسک بالاطلاق كما تقدم.

ولد را به بیانی که در شماره ۴ گفته شد تمسک به اطلاق ولد به نوه و... تعمیم دادیم.

و اما ان الربع يقسم بالتساوی علی الزوجات مع تعدد فلان ذلك لازم اثبات الربع لهن،

دلیل این که ربع بین زنان در صورتی که متعدد باشند به طور مساوی تقسیم می شود این است که سهم الارث آنان ربع است

اذ ثبوته لخصوص واحدة بلا مرجح، و ثبوته للجميع مع التفاضل ترجیح بلا مرجح فیتعین ثبوته للجميع بنحو التساوی.

چه آنکه اختصاص دادن ب یکی از زنان ترجیح بلا مرجح است و تقسیم کردن بین آنان با فرق گذاشتن بین آنان نیز ترجیحی بلا مرجح است پس به ناچار باید بین آنان به تساوی تقسیم کرد.

و تؤید ذلك رواية العبدی^۴ فلاحظ.

مؤید این استدلال روایت عبدی است که در حاشیه به آن اشاره شده است.

۱. وسائل الشیعة ۱۷: ۵۱۱ الباب ۲ من ابواب میراث الازواج الحديث ۱. ۳۲۸۰۸.

۲. اطلاق این کلمه شامل ولد بی واسطه و مع الواسطه می شود.

۳. المصدر نفسه.

۴. وسائل الشیعة ۱۷: ۵۱۱ الباب ۲ من ابواب میراث الازواج الحديث ۱. ۳۲۸۰۸ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بِإِسْنَادِهِ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شاذَانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْوَلِيدِ عَنْ أَبِي الْقَاسِمِ الْكُوفِيِّ عَنْ أَبِي يُوسُفَ عَنْ لَيْثِ بْنِ أَبِي سُلَيْمَانَ عَنْ (أَبِي عُمَرَ الْعَبْدِيِّ) عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ ع فِي حَدِيثٍ أَنَّهُ قَالَ وَ لَا يُزَادُ الزَّوْجُ عَلَى النِّصْفِ وَ لَا يُنْقَصُ مِنَ الرُّبْعِ وَ لَا تُرَادُّ الْمَرْأَةُ عَلَى الرُّبْعِ وَ لَا تُنْقَصُ مِنَ الثَّمَنِ وَ إِنْ كُنْ أَرْبَعًا أَوْ دُونَ ذَلِكَ فَهِنَّ فِيهِ سَوَاءٌ إِلَى أَنْ قَالَ الْفَضْلُ وَ هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ عَلَى مُوَافَقَةِ الْكِتَابِ.

چکیده

۱. افرادی که فرض آنان دو سوم از ترکه است: الف) دو دختر و بیشتر در صورت نبودن اولاد ذکور . ب) دو خواهر و بیشتر ابوینی یا ابی تنها با نبودن برادر.
۲. افرادی که فرض آنان یک سوم ترکه است: الف) مادر متوفی در صورتی که میت، فرزند و برادر و خواهر نداشته باشد. ب) کلاله امی در صورتی که بیش از یکی باشد.
۳. افرادی که فرض آنان یک ششم ترکه است:
- الف) پدر در صورتی که میت دارای فرزند باشد. ب) مادر در صورتی که میت دارای فرزند باشد. ج) کلاله امی.
۴. دلیل اینکه برخی از ورثه بالفرض و برخی دیگر بالقربه ارث می‌برند بدین جهت است که سهم الارث برخی از ورثه در قرآن معین شده و به سهم افراد دیگر به واسطه آیه «اولوا الارحام...» تنها اشاره‌ای اجمالی شده است.
۵. طبق آیهی «وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ» اگر میت اولاد ذکور نداشته باشد و دختر میت، تنها فرزند او باشد، نیمی از ترکه را به عنوان فریضه به ارث خواهد برد.
۶. طبق آیهی «يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنَّ امْرَأَتَكَ إِذَا أَمْرٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتُ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ» اگر میت در طبقه‌ی اول وارثی نداشته باشد، و برادر نیز نداشته باشد، خواهر ابوینی یا ابی میت نیمی از ترکه را به عنوان فریضه به ارث خواهد برد.
۷. دلیل اینکه شوهر، در صورت نبودن اولاد برای همسر متوفایش - اگر چه از شوهر دیگر باشد - نیمی از ترکه را به عنوان فریضه به ارث می‌برد آیهی «وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ» می‌باشد.
۸. دلیل اینکه وجود اولاد با واسطه نیز برای میت، مانع از این می‌شود که شوهر، نیمی از ترکه را به عنوان فریضه به ارث ببرد اطلاق کلمه «ولد» در آیه شریفه «وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ» می‌باشد.
۹. دلیل ربع بودن سهم زوج و زوجه در برخی صور آیه‌ی شریفه «فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمْ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَنَّ ... وَ لَهُنَّ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ» است.
۱۰. علت مساوی بودن سهم زوجات در صورت متعدد بودن عدم ترجیح هر یک از آنها بر دیگر زوجات است.